



TASHABBUSLI BYUDJET MABLAG‘LARIDAN SAMARALI FOYDALANISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Kenjaev Bobur Ro‘ziboy o‘g‘li

Toshkent tumani hokimi yordamchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada tashabbusli byudjet tizimi doirasida mablag‘lardan samarali va oqilona foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Jumladan, mablag‘larni rejalashtirish, taqsimlash va nazorat qilish jarayonlarida zamonaviy yondashuvlar, raqamli texnologiyalar hamda jamoatchilik ishtirokini kengaytirishning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, xalqaro tajribalar asosida taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: tashabbusli byudjet, byudjet mablag‘lari, samaradorlik, moliyaviy nazorat, raqamlashtirish, jamoatchilik ishtiroki, shaffoflik, davlat moliyasi

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования механизмов эффективного использования средств инициативного бюджета. Проанализированы современные подходы к планированию, распределению и контролю бюджетных средств, а также роль цифровых технологий и участия общественности. На основе международного опыта разработаны практические предложения и рекомендации.

Ключевые слова: инициативный бюджет, бюджетные средства, эффективность, финансовый контроль, цифровизация, участие общественности, прозрачность, государственные финансы

ASOSIY QISM

Tashabbusli byudjet tizimi so‘nggi yillarda davlat moliyasini boshqarishda muhim instrument sifatida shakllanib bormoqda. Ushbu tizim aholi ehtiyojlari asosida mablag‘larni taqsimlash imkonini berib, davlat va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shu bilan birga, mablag‘lardan samarali



foydalanishni ta'minlash bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tashabbusli byudjet doirasida moliyalashtirilayotgan loyihalarda ayrim kamchiliklar uchramoqda. Xususan, mablag'larni rejalashtirishdagi nomutanosiblik, loyihalarni tanlashda shaffoflikning yetarli emasligi hamda nazorat mexanizmlarining to'liq ishlamasligi kuzatilmoqda. Bu holatlar siz taqdim etgan manbada ham qayd etilgan bo'lib, ayrim hollarda shartnomalar to'liq kiritilmasligi yoki noto'g'ri rasmiylashtirilishi kabi kamchiliklar mavjudligi ta'kidlangan .

Shu nuqtai nazardan, tashabbusli byudjet mablag'laridan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish bir nechta asosiy yo'nalishlarni qamrab oladi:

Birinchidan, mablag'larni rejalashtirish jarayonini takomillashtirish zarur. Amaliyotda ko'plab loyihalar iqtisodiy asoslanmagan holda tasdiqlanadi. Bu esa keyinchalik mablag'larning samarasiz sarflanishiga olib keladi. Shuning uchun har bir loyiha bo'yicha iqtisodiy tahlil, xarajat va foyda nisbatini aniqlash tizimini joriy etish muhimdir.

Ikkinchidan, tashabbuslarni saralash jarayonida ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash lozim. Aholining ovoz berish jarayonida texnik va tashkiliy muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli raqamli platformalarni takomillashtirish, ovoz berish tizimida sun'iy intellekt elementlarini joriy etish orqali soxtalashtirish holatlarining oldini olish mumkin.

Uchinchidan, moliyaviy nazorat tizimini kuchaytirish muhim hisoblanadi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, nazoratning sustligi mablag'larning maqsadsiz sarflanishiga olib keladi. Shu bois, g'aznachilik tizimi bilan integratsiyalashgan monitoring platformalarini joriy etish zarur.

JADVAL 1

Tashabbusli byudjet mablag'laridan foydalanishda aniqlangan asosiy muammolar

MUAMMOLAR NOMI	TAVSIFI	TA'SIRI
----------------	---------	---------



REJALASHTIRISH KAMCHILIKLARI	Loyihalar asoslanmagan	iqtisodiy	Mablag‘lar samarasiz sarflanadi
SHAFFOFLIKNING PAST DARAJASI	Tanlov jarayonida yetarli emas	ochiqlik	Ishonch pasayadi
NAZORATNING SUSTLIGI	Monitoring tizimi zaif		Mablag‘ talon-toroj bo‘lishi mumkin
RAQAMLASHTIRISH YETISHMASLIGI	Jarayonlar avtomatlashtirilmagan	to‘liq	Vaqt va resurslar yo‘qotiladi

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Xususan, davlat organlari, fuqarolik jamiyati institutlari hamda aholining faol ishtiroki ta‘minlanishi lozim. Shuningdek, xorijiy tajriba ham muhim ahamiyatga ega. Rivojlangan davlatlarda tashabbusli byudjet tizimi yuqori darajada raqamlashtirilgan bo‘lib, barcha jarayonlar onlayn platformalar orqali amalga oshiriladi. Bu esa shaffoflikni oshirish bilan birga korrupsiya xavfini kamaytiradi. Masalan, ayrim davlatlarda loyiha taklifidan tortib, uni amalga oshirish va natijalarini baholashgacha bo‘lgan barcha bosqichlar yagona elektron tizimda yuritiladi. Bu tizim orqali har bir fuqaro mablag‘larning qayerga sarflanayotganini kuzatish imkoniyatiga ega bo‘ladi.

JADVAL 2

Tashabbusli byudjet samaradorligini oshirish yo‘nalishlari

YO‘NALISHLAR	AMALGA OSHIRISH CHORALARI	KUTILAYOTGAN NATIJA
RAQAMLASHTIRISH	Elektron platformalarni joriy etish	Shaffoflik oshadi
NAZORATNI KUCHAYTIRISH	Onlayn monitoring tizimi	Mablag‘lar maqsadli sarflanadi



AHOLI ISHTIROKI	Ovoz berish tizimini takomillashtirish	Faollik ortadi
TAHLIL TIZIMI	Loyihalarni iqtisodiy baholash	Samaradorlik oshadi

Yuqoridagi jadvalda ko'rsatilganidek, samaradorlikni oshirish uchun bir vaqtning o'zida bir nechta yo'nalishda islohotlar olib borish zarur. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish orqali inson omilini kamaytirish va boshqaruvni optimallashtirish mumkin. Bundan tashqari, tashabbusli byudjet loyihalarini amalga oshirishda hududiy xususiyatlarni inobatga olish muhimdir. Har bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasi turlicha bo'lganligi sababli, mablag'larni taqsimlashda differensial yondashuv qo'llanilishi lozim.

Tashabbusli byudjet mablag'laridan samarali foydalanishni ta'minlashda eng muhim omillardan biri — bu natijadorlikni baholash tizimini joriy etishdir. Amaliyotda ko'plab loyihalar amalga oshirilgan bo'lsa-da, ularning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligi yetarli darajada tahlil qilinmaydi. Bu esa kelgusida xatolarni takrorlash xavfini oshiradi.

Shu sababli, har bir loyiha yakunida uning samaradorligini baholovchi mezonlar ishlab chiqilishi zarur. Bunday mezonlarga quyidagilar kiradi:

- aholiga ko'rsatilgan xizmatlar sifati;
- yaratilgan infratuzilma samaradorligi;
- iqtisodiy foyda va xarajatlar nisbati;
- aholi qoniqish darajasi.

Mazkur yondashuv siz taqdim etgan maqolada ham bilvosita aks etgan bo'lib, unda nazorat va monitoring tizimini takomillashtirish zarurligi alohida ta'kidlangan. Bundan tashqari, tashabbusli byudjet tizimida statistik tahlil usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Statistik ma'lumotlar asosida mablag'larning sarflanish dinamikasi, aniqlangan kamchiliklar va ularning kamayish tendensiyasi aniqlanishi mumkin.

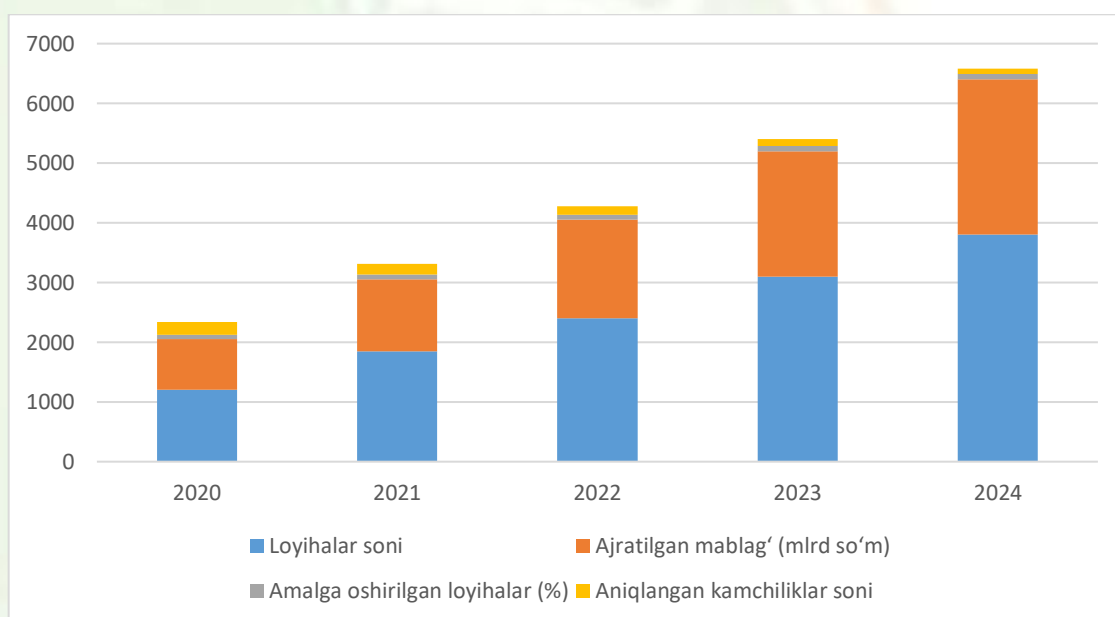
JADVAL 3



Tashabbusli byudjet loyihalari bo'yicha statistik ko'rsatkichlar (shartli ma'lumotlar asosida)

Yillar	Loyihalar soni	Ajratilgan mablag' (mlrd so'm)	Amalga oshirilgan loyihalar (%)	Aniqlangan kamchiliklar soni
2020	1200	850	78	210
2021	1850	1200	82	180
2022	2400	1650	86	140
2023	3100	2100	89	110
2024	3800	2600	92	85

Yuqoridagi jadvaldan ko'rinib turibdiki, yillar davomida tashabbusli byudjet loyihalari soni va ularga ajratilgan mablag'lar hajmi muntazam oshib bormoqda. Shu bilan birga, amalga oshirilgan loyihalar ulushi ortib, aniqlangan kamchiliklar soni kamayish tendensiyasiga ega. Bu esa tizimda olib borilayotgan islohotlarning ijobiy natija berayotganidan dalolat beradi. Quyidagi diagramma tashabbusli byudjet loyihalari bo'yicha statistik ko'rsatkichlarning yillar kesimidagi o'zgarishini aks ettiradi.



1-rasm. Tashabbusli byudjet loyihalari bo'yicha statistik ko'rsatkichlar diagrammasi



Diagramma tahliliga ko'ra, loyihalar soni yildan-yilga barqaror o'sish tendensiyasiga ega ekanligi kuzatiladi. Dastlabki davrda loyihalar soni nisbatan kam bo'lgan bo'lsa, keyingi yillarda ularning sezilarli darajada ortgani tizimga bo'lgan ishonchning oshib borayotganini anglatadi. Bu holat aholi faolligining kuchayishi hamda tashabbusli byudjet mexanizmlarining tobora takomillashib borayotgani bilan izohlanadi. Shuningdek, diagrammada o'sish sur'atining izchil davom etayotgani ko'rinadi. Bu esa davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'lar hajmining kengayishi va hududlarda loyihalarni amalga oshirish imkoniyatlarining ortib borayotganidan dalolat beradi. Natijada, ijtimoiy infratuzilma rivojlanib, aholining turmush darajasiga ijobiy ta'sir ko'rsatilmoqda.

Bundan tashqari, grafik chiziqning keskin pasayishlarsiz yuqorilab borishi tizimda barqarorlik mavjudligini ko'rsatadi. Bu esa tashabbusli byudjetni boshqarish mexanizmlarining samarali yo'lga qo'yilganini, rejalashtirish va nazorat jarayonlari izchil rivojlanayotganini bildiradi. Shu bilan birga, ayrim muammolar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Xususan, ayrim hududlarda loyihalarni amalga oshirish sifati past darajada qolmoqda. Bu esa mahalliy boshqaruv organlari faoliyatini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Tashabbusli byudjet tizimini yanada rivojlantirish uchun quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni ilgari surish mumkin: "raqamli byudjet" platformasini joriy etish zarur. Ushbu platforma orqali barcha jarayonlar — loyiha taklifi, ovoz berish, moliyalashtirish va monitoring yagona tizimda amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, "ochiq ma'lumotlar bazasi"ni kengaytirish lozim. Har bir loyiha bo'yicha batafsil ma'lumotlar (mablag' miqdori, ijro muddati, pudratchi tashkilot) ochiq e'lon qilinishi kerak.

Uchinchidan, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish muhimdir. Fuqarolar tomonidan bildirilgan fikr va takliflar asosida loyihalarni baholash tizimini joriy etish samaradorlikni oshiradi.

To'rtinchidan, malaka oshirish tizimini rivojlantirish zarur. Byudjet mablag'larini boshqarish bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar uchun muntazam o'quv kurslarini tashkil etish lozim.



Beshinchidan, risklarni boshqarish tizimini joriy etish muhimdir. Har bir loyiha bo'yicha ehtimoliy xatarlar oldindan aniqlanib, ularni kamaytirish choralarini ishlab chiqish talab etiladi.

Umuman olganda, tashabbusli byudjet tizimi davlat moliyasini boshqarishda innovatsion yondashuv sifatida shakllanmoqda. Uni yanada takomillashtirish orqali nafaqat mablag'lardan samarali foydalanish, balki jamiyatning davlat boshqaruvidagi ishtirokini ham sezilarli darajada oshirish mumkin.

XULOSA

Mazkur tadqiqot ishida tashabbusli byudjet mablag'laridan samarali foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish masalalari atroflicha o'rganildi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, tashabbusli byudjet tizimi aholi ehtiyojlarini qondirishda muhim vosita bo'lib, davlat moliyasini boshqarishda ochiqlik va shaffoflikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, hozirgi kunda ushbu tizimda qator muammolar mavjud bo'lib, ular asosan mablag'larni rejalashtirishdagi kamchiliklar, loyihalarni tanlash jarayonida shaffoflikning yetarli emasligi, monitoring va nazorat tizimining sustligi bilan bog'liq ekanligi aniqlandi. Xususan, ayrim hollarda moliyaviy va yuridik majburiyatlarni to'liq rasmiylashtirmaslik, to'lov hujjatlarida xatoliklarga yo'l qo'yish kabi kamchiliklar kuzatilmoqda .

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, tashabbusli byudjet tizimini takomillashtirish kompleks yondashuvni talab etadi. Bu jarayonda raqamli texnologiyalarni joriy etish, shaffoflikni ta'minlash va samarali nazorat mexanizmlarini shakllantirish ustuvor yo'nalishlar sifatida namoyon bo'ladi. Natijada davlat byudjeti mablag'laridan foydalanish samaradorligi oshadi va jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 9 dekabrda PQ-4555-sonli "2020 yil uchun O'zbekiston Respublikasining Davlat byudjeti to'g'risida"gi qarori.



2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 28 fevraldagi PQ-594-son “Davlat byudjetining g‘azna ijrosini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 1 noyabrdagi PQ-721-son “Davlat moliyasini boshqarishni isloh qilish loyihasi to‘g‘risida”gi qarori.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 26 apreldagi 144-son qarori.
5. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 20 martdagi 53-son qarori bilan tasdiqlangan “O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi G‘aznachiligi to‘g‘risida”gi nizom.
6. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2011 yil 1 apreldagi 100-son qarori bilan tasdiqlangan “Davlat xaridlarini tashkil etishga doir normativ-huquqiy bazani takomillashtirish to‘g‘risida”gi nizom.
7. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2015 yil 22 maydagi 135-son qarori “O‘zbekiston Respublikasi Byudjet kodeksini amalga oshirishga doir normativ-huquqiy hujjatlarni tasdiqlash to‘g‘risida”.
8. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 22 maydagi 383-son qarori “O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yagona g‘azna hisobvarag‘idagi mablag‘larni boshqarish tartibi to‘g‘risida”.
9. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2005 yil 21 mayda 1475-son bilan ro‘yxatdan o‘tgan “Moliya organlarida byudjetdan mablag‘ oluvchilar bilan yetkazib beruvchilar o‘rtasidagi shartnomalarni ro‘yxatdan o‘tkazish va xarajatlarni to‘lashni nazorat qilish tartibi to‘g‘risida”gi nizom.
10. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2009 yil 16 sentabrda 2007-son bilan ro‘yxatdan o‘tgan “Davlat byudjetining g‘azna ijrosi qoidalari”.
11. O‘zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida 2016 yil 30 martda 2771-son bilan ro‘yxatdan o‘tgan “Byudjet tizimi byudjetlari daromadlarining kassa ijrosi to‘g‘risida yo‘riqnoma”.



12. Kenjayev B.R. O‘zbekistonda byudjet tizimi byudjetlarining g‘azna ijrosini takomillashtirish // “XXI asr: fan va ta’lim masalalari” ilmiy elektron jurnali. – 2022.
13. OECD. *Participatory Budgeting and Civic Engagement: Policy Guidelines*. – Paris, 2020.
14. World Bank. *Public Financial Management and Accountability Framework*. – Washington DC, 2019.
15. Shah A. *Participatory Budgeting*. – World Bank Publications, 2007.